

İLKÇAĞ FELSEFESİ / HELENİSTİK FELSEFE

Helenistik (Helenizm) Felsefe

Kent devletinin sona erdiği M.Ö. 323 yılıyla, Helenistik çağın son büyük imparatorluğunun Roma'nın bir parçası olduğu M.Ö. 30 yılı arasındaki dönemin felsefesine verilen addır.

Bu dönemde yer alan dört büyük felsefe okulu sırasıyla, Akademi, Peripatetik okul, Epikürosçu ve Stoacı okuldur. Bu dört okuldan, hazcı ahlâkı ve Tanrı'nın evrene müdahalesini reddeden varlık görüşüyle Epiküros felsefesi, daha ağır basan ve döneme çok büyük ölçüde damgasını vuran felsefe olmuştur. Amaçlı bir evren anlayışıyla en yüksek insani iyi olarak, aklın doğru ve yerinde faaliyetine duyulan inanç ise, en güçlü ifadesini Stoacılar bulmuştur. Stoacıların görüşlerinde somutlaşan bu amaçlı evren görüşü, son çözümlemede Sokrates'ten miras alınan bir görüş olarak Epiküros'un varlık görüşüyle karşıtlık içindedir.

Bu dönemde ortaya çıkan başka bir felsefe okulu da dogmatik oldukları gerekçesiyle tüm felsefelere ve özellikle de Stoacı felsefeye gösterilen tepkiyle seçkinleşen, kuşkuculuk olmuştur. Nihayet dönemin sonlarına doğru, Yeni Platonculukla felsefi anlayışın yeni bir evreye girmek üzere hazırlandığını söyleyebiliriz.

Genel Özellikler

Hellenistik felsefenin en önemli özelliği, bu felsefenin konularını **mantık, fizik ve etik** şeklinde düzenlemesidir. Mantık, Aristoteles'ten miras alınan bir tavırla, bilgi teorisini de kapsayacak şekilde, doğru bilgiye ulaşmanın yöntemi ve felsefenin vazgeçilmez aracı olarak görülmüştür. Nitekim, bu anlayışın bir sonucu olarak, özellikle Stoacılar mantık alanına çok önemli katkılar yapmışlardır. Aynı şekilde, fizik de arka planda kalıp, yalnızca etik için bir temel ve hazırlık olma fonksiyonunu yerine getirmiştir. Bundan dolayı, bu dönemde filozoflar, fizik ya da varlık alanında yeni teoriler geliştirmek yerine, Sokrates öncesi doğa filozoflarının görüşlerini aynen benimsemişlerdir. Bu bağlamda, Stoacıların Herakleitos'un fiziğini Epiküros'un ise Demokritosun atomcu görüşünü pek büyük bir değişiklik yapmadan benimsediğini söylemekte yarar vardır.

Aristo'dan sonraki felsefelerin birbirlerine karşı olan birtakım okullara ayrıldığını biliyoruz. Bu okulların ortak yanı, tümünde, bugün olduğu gibi, felsefenin; mantık, fizik (metafizik) ve ahlâk olarak üç ana disipline ayrılmış olmasıdır.

Mantık; "Doğru bilginin metodu nedir? Bilgimizin sınırları nedir?" gibi sorulara yanıt arar. Fizik, evrenin yapısı ve ana yasaları ile ilgili sorunları çözümlemek çabasıdır. Ahlâk ise; "insanı, mutluluğa götüren yol nedir? İnsan yaşamının anlamı nedir? İnsanın yaşam ve ölüm karşısındaki tutumu ne olmalıdır?" soruları ile ilgilenir. Aristo'dan sonra ahlâk, felsefenin bir numaralı disiplini, bir çeşit baş tacı olmuştur. Bunun içindir ki, bu dönemde mantık ve metafizik yalnızca ahlâka bir giriş, ahlâka bir yardımcı olarak algılanmıştır.

Bu yüzden Hellenistik felsefede ön plana çıkan çalışma alanı ya da disiplin, **Ahlak** olmuştur. Bunun nedeni, bireyin amacına ulaştığı, iyi bir yaşam sürdüğü, kendisini her bakımdan evinde gibi hissettiği kent devletinin yıkılması, kent devletinin yerini alan imparatorlukla birlikte, bilinen dünyanın sınırlarının genişlemesi ve bireylerin kaçınılmaz bir biçimde dünyaya topluma ve kendilerine yabancılaşması, yalnız ve başıboş kalmasıdır.

Böylesi bir toplum düzeninde, felsefeden beklenebilecek tek şey, ilgisini birey üzerinde yoğunlaştırması, bireyin felsefeden beklediği yol göstericilik görevini yerine getirmesidir. Bu dönemde, felsefenin herkesçe kabul görmüş amacı, insanı mutlu bir yaşama ulaştırmak, bireye güven ve bilgelik kazandırarak, onun yaşadığı yabancılaşma ve yolunu kaybetmişlik duygusunu aşmasını sağlamaktır. İşte bundan dolayı, Hellenistik dönemin en büyük ve en önemli iki sistemi olan Epikürosçuluk ve Stoacılık kişisel bir ahlâk üzerinde yoğunlaşmışlar, siyasi ya da toplumsal düzenle ilgili problemlere pek az önem vermişlerdir. Bağımsızlık ve kendi kendine yetme idealini ön plana çıkartan iki akımın da ahlâkı, fiziklerinin katkısız materyalizmini yansıtacak şekilde doğalcı ve 'bu dünyacı', yani içinde yaşadığımız dünyayla, bu dünyadaki yaşam ve değeri temele alan bir ahlâk anlayışıdır.

Aristoteles'ten sonra Helenistik felsefe, iki doğrultuda gelişmiştir. Bir yandan bir ahlak felsefesi, öbür yandan da pozitif bilimler üzerinde bilgince bir araştırma olmuştur. Platon ve Aristoteles'in okulları da bu gelişmeye kısmen ayak uydurmuştur.

Döneme Damgasını Vuran Önemli Düşünce Adamları ve Okullar

Akademia ve Lykeum

Epicuros (Epikür, Epiküros)

Stoalılar, Stoa Okulu

Septisizm, Septikler

Yeni Platonculuk (Plotinos)

Epikürosçuluk

Epicuros (Epikür, Epiküros)

Epikuros (ya da Epikür), Helenistik felsefenin en önemli düşünürlerinden birisidir. Sisam adası olarak bilinen Samos'da doğmuştur.

Epikuros, Septisizmde ve Stoacılıkta olduğu gibi, pratik felsefeye yani ahlak felsefesine yönelmiş ve bu alanda etkinlik göstermiştir. Hem ahlak felsefesinde hem de bilgiye yaklaşımında kuşkuculuğun izleri/etkileri belirgin olarak görülür. Epikuros, Demokritosçu filozoflardan dersler almış ve özellikle onların atomcu teorilerinden etkilenmiştir. Öte yandan Septiklerden şüpheciliği öğrenmiş, özellikle Pyrrhon'un şüpheciliğinden etkilenmiştir. Daha sonra Atina'da bir bahçe satın alan Epikuros, burada okulunu kurmuştur. Epikuros'un pek çok şey yazdığı söylenmekle birlikte geriye fazla bir şey kalmamıştır. Bilinen birkaç mektubu felsefesinin anlaşılmasında önem taşımaktadır.

Epiküros Felsefesi

Epikuros geliştirmiş olduğu ahlak felsefesinin ana düşüncesi mutluluktur (eudaimonia). Temel amacın mutluluğa ulaşmak olduğunu belirtir. Felsefenin görevi de buna göre belirlenmiştir, insanın mutluluğa giden yolunu araştırmak. Klasik felsefenin soyut tartışmalarıyla Epikuros bu hedefin dışında ilgilenmemiştir. Mantık da doğru yaşama ulaşmak için gerekli olan bilginin üretilmesini sağlayan bir araçtır. Doğru bilgi olmadan doğru eylemlilik olmayacaktır; doğru bilginin ölçütü ise ikili bir temele sahiptir, ilki **duyu verileri** ikincisi ise **haz** ve **acı** duyumlarıdır.

Epiküros'a göre; insan, tanrı ve ölüm korkusundan kurtulmalıdır. Kuruntulardan ve önyargılardan arınarak buna ulaşılabilir. Bu noktada Epiküros'un felsefesine Demokritos'un atomcu teorisinin etkileri karışır. Doğadaki her şey atomların mekân içindeki hareketlerinden meydana gelmektedir. Yalnızca bu hareket mekanik bir zorunlulukla meydana gelmez. Bu doğa düşüncesiyle Epiküros Tanrı kavramını dışta bırakmaya çalışır. Tanrının varlığı yokluğunu değil dünyaya karşı ilgisizliğini belirtir.

Ayrıca ruh konusunda da maddi bir açıklama öne sürer, ona göre insan ruhu maddi bir niteliğe sahiptir, başka türlü var olabilmesi söz konusu olamaz. Ruhun maddi varlığını açıklamak üzere Epiküros onun dört öğeden meydana geldiğini belirtir. Ateş, soluk, hava ve adlandırılmayan dördüncü bir öğe. İlk üçü bedensel kısmı meydana getirir, dördüncü öğe ise ruhsal kısmı oluşturur. İnsan ölünce bu öğeler dağılır, yani birliklerini kaybederler. Dolayısıyla ölümsüzlük ya da ruh-göçü diye bir şey olamaz.

Ölüm konusunda bir anlamda Epikürosculuğun ünlenmesinde etki etmiş olan yaklaşım, Epiküros'un bir sözüne dayanır;

"Ölümden korkmak anlamsızdır; çünkü yaşadığımız sürece ölüm yoktur, ölüm geldiğinde ise artık biz yokuzdur."

Metafiziği

Metafiziğiyle, insanı Tanrı ve ölüm korkusundan kurtarıp, bir ruh sükûnetine ulaştırmayı amaçlayan Epiküros, daha önceki atomcular gibi, gerçekten var olanın son çözümlemede iki ve yalnızca iki türden şeye indirgenebileceğini belirtmiştir: Atomlar ve boşluk.

Evreni sınırlayan hiçbir şey bulunmadığını, söyleyen Epiküros, buradan evreni meydana getiren bileşenlerin de sınırsız olmaları gerektiği sonucunu çıkartır. Atomların bundan başka, bölünemezlik benzeri birtakım değişmez özellikleri vardır. Bir atom varlığa gelmiş olamayacağı gibi, yok olup gitmez de. O değişmez, nicelik bakımından artmaz ve azalmaz. Atom homojen bir birimdir.

Epiküros söz konusu maddi evren görüşünü, Tanrıları da içerecek şekilde genişletmiştir. Tanrılar da var oldukları için, ona göre, atomlardan meydana gelmiş olmalıdır. Bununla birlikte, Tanrıları meydana getiren atomlar en ince ve en yetkin atomlardır. Öte yandan, Epiküros, Tanrıları içinde yaşadığımız dünyanın oldukça uzağında bir yere yerleştirir. Bu ise Tanrıların yeryüzünde olup bitenlere karışmadıkları, dünyadaki her şeyin yalnızca atomların çarpışmaları ve birleşmeleri sonucunda doğal olarak oluştuğu anlamına gelir. Zaten Epiküros'un materyalist teolojisi insanları Tanrı korkusundan kurtarmayı amaçlar.

Epiküros'un söz konusu atomcu görüşü, insanı, ruhsal sükûnete erişmesini engelleyen üç korkudan, sırasıyla Tanrı korkusundan, ölüm korkusundan ve kader korkusundan kurtarmayı hedefler. Tanrılar insanların işlerine karışmadıklarına ve onlara müdahale etmediklerine göre, Tanrılardan korkmanın anlamı yoktur. Ölümden de korkmamak gerekir çünkü biz yaşarken ölüm yoktur, ölüm geldiği zaman ise biz artık yaşamda değilizdir. Nihayet atomların düşüş ve çarpışmaları bir zorunluluğa, mutlak bir determinizme dayanmayıp, atomların gösterdiği küçük bir sapmanın sonucu olarak gelişigüzel ve rastlantısal olduğundan, kaderden de korkmaya hiç gerek yoktur. İnsan bu korkulardan kurtulduğu zaman, en yüksek amaç olan mutluluk yolunda tüm engelleri aşmış olur.

Ahlak Anlayışı

Epikuros, tek amaç olarak mutluluğa ulaşmayı hedeflemesine bağlı olarak, istenç özgürlüğü fikrinin savunucusu olmuştur. İnsan mutlak ve kaçınılmaz bir zorunluluğun kölesi olamaz, o kendi kaderini belirleyebilir ve felsefenin görevi, insana bunun kanıtlanmasıdır.

Elbette insan iradesi birçok içsel ve dışsal koşul tarafından belirlenmektedir; ancak insan bunlara rağmen kendi kararını verebilmekte, hatta içinde bulunduğu koşullar hakkında da kararlar alabilmektedir ve bu anlamda koşullarına mutlak anlamda bağlı değildir. Ayrıca Epikuros yasaların bu kararları etkilemesine izin vermememiz gerektiğini de anlatır. Bunu şu sözleriyle açıkça belirtmiştir; "Kural insan için bir hapisanedir. Çünkü insanı hapseder ve onun özgürlüğünü elinden alır." der. Bütün bunlar Epikuros'un ana yönelimi olan ahlak felsefesinin genel yapısını gösterir. Etik temeldir Epikuros'ta, çünkü insana neyin doğru neyin yanlış, yani mutluluğa ulaşmak için neyin yapılması neyin yapılmaması gerektiğini gösteren, etikdir.

Burada bir tür hazcı düşüncenin, özellikle Kirene Okulu'nun doğrultusunda bir tür hedonizmin geliştirilmesi söz konusudur. Haz, bu bağlamda, canlı bir varlığın her tür gayret ve isteminin doğal bir sonucudur. Ancak temel bir farklılık vardır Epikuros'un hazcılığında. Haz Epikuros'ta, acıdan kaçınma eğilimi olarak negatif bir anlam boyutuna sahiptir.

Erdem Anlayışı

Onun erdem teorisi de bu yaklaşımlara bağlı olarak ortaya çıkar. Erdem, doğru yaşamak düşüncesiyle bağlantılıdır; doğru yaşamaksa mutluluğu aramak ve ona ulaşmakla bağlantılıdır. Bilgelik erdemdir sözü Epikuros'ta bu bağlamda şekillenir. Epikurosçu erdem öğretisinde asıl önemli olan kavram dostluk kavramıdır. Ona göre bilgelige yaraşan insani ilişki biçimi dostluktur.

Erdem öğretisi de Epikuros'un "doğru yaşamak" ölçüsüne göre ayarlanmıştır. Erdemler, ancak, doğru bir yaşayış için araçlardır; erdemlerin anlam ve değerleri buradadır, başlı başına bir değerleri yoktur; ancak mutluluğa yaramaları, hizmet etmeleri bakımından değerli şeylerdir erdemler. İnsanın için ana erdem olan bilgili (bilge) olmanın değeri de bu yüzdendir; bilgelik sayesinde insan, öteki erdemlerin de zorunlu olduğunu anlar. Onun için bilgelik, "en yüksek iyi" dir. Bu erdem sayesinde insan, hazları sonuçları bakımından tartabilir.

Devlet Anlayışı

Devlet görüşü, devleti doğal bir kurum olarak gören Platoncu Aristotelesçi devlet anlayışına taban tabana zıt bir görüştür. Buna göre, devlet doğal bir kurum olmayıp birey için var olan, sözleşmeye dayalı bir kurumdur. Toplumsal yaşam, bireyin çıkarı ilkesine dayanır; bireyler, kendilerini korumak, varlıklarını sürdürmek ve dolayısıyla mutlu olmak için bir araya gelerek, devleti bir sözleşmeyle kurmuşlardır. Adalet de bu sözleşmeye dayalı, salt uzlaşımsal bir değerdir. Bizim doğal haklar adını verdiğimiz haklar ise insanların yararlılıklarından dolayı benimsediği genel davranış kurallarıdır. Tüm yasalar ve devlet de dahil olmak üzere tüm kurumlar, bireyin güvenlik ve mutluluğuna katkıda bulundukları, yararlı oldukları sürece, gerekli ve adil olurlar. İnsanlar adil olmak çıkarlarına uygun düştüğü için adil olurlar, adaletsizlik yapmak ise onların çıkarlarına ve dolayısıyla kendilerine çeşitli cezalar yoluyla zarar verdiği için kötülükten ve adaletsizlikten kaçınırlar. Bundan dolayı, adaletsizlik kendi içinde kötü olduğu için değil de sonuçları olumsuz olduğu için kötüdür.

İstenç Özgürlüğü Kavramı

İstenç özgürlüğü sorununun Epikuros için büyük bir önemi vardır. Bir indeterminizm olarak istenç özgürlüğü, Yunan felsefesinde ilk defa Epikuros'ta tam bir açıklıkla ortaya çıkmıştır. Felsefenin tek amacını insanı mutluluğa ulaştırmada bulan Epikuros'un öğretisinin, insanın kör bir zorunluluğun elinde bir oyuncak olmadığı, onun kendi kaderini kendisinin belirleyebileceğini tanıtlamaya girişeceği pek tabiidir. Onun için, Epikuros, insanın istenç eyleminin pek çok iç ve dış koşullara bağlı olduğunu doğru bulmakla birlikte, insanın bu etkilere mutlak şekilde bağlı olmadığını, hatta bunlara karşı da karar verebileceğini, nedensiz de seçebileceğini söyler.

Felsefeye Etkileri

Epikuros, katı bir felsefe sistemi geliştirmiştir. Önergelerini birtakım dogmalara dönüştürmesi ve sonradan bu dogmaların ezberlenmesini salık vermesi söz konusudur. Bilgeliğin bunların bilinmesiyle eş anlamlı değerlendirildiği dönemler olmuş ve bu çizgiye birebir uymayan düşünürlerin dışlanmaları ortaya çıkmıştır. Epikurosçuluğun daha sonraki dönemler çok etkili olmamasının başlıca nedenlerinden birinin bu olduğu ileri sürülmektedir.

Öte yandan ampirist ve materyalist düşünce geleneği, Epikuros'u öncüler arasında değerlendirir ve onda pek çok önemli kavram bulur. Özellikle sonradan geliştirilecek ve sistemleştirilecek olan materyalist felsefe Epikuros'ta öncü ilkeleri bakımında çok şey bulacaktır.

Stoa Okulu

Stoacı Okul, felsefenin kendi bakış açılarıyla temel disiplin ya da yönlerini, doğa bir bütün olarak logos tarafından düzenlenip şekillendiği için birleştirmeye çalışmıştır.

Helenistik-Roma çağında uzun bir tarihi olan Okul, Kıbrıslı Zenon tarafından MÖ 300 yılında kurulmuştur. Okulun diğer önemli temsilcileri arasında Yunanlı filozoflar Kleantes, Khrisippos, Panaetios, Poseidonos ile Romalı filozoflar Cicero, Epiktetos ve Marcus Aurelius bulunur.

Günümüze Stoacılar çok az eser kalmıştır. Sokrat öncesi filozofların eserlerinde olduğu, gibi, bunların eserlerinden de bazı sayfalar günümüze kadar korunabilmiştir. Bu belgelere dayanarak Stoa felsefesiyle ilgili oldukça açık bir yargıya ulaşabiliyoruz.

Stoa Felsefesi

Stoacılar, insan yaşamının anlamını öğrenmek için, bu yaşamı kesinlikle evrenin çerçevesi içinde dikkate almanın gerekliliğine inanıyorlardı. Bu nedenle **fiziğin** Stoa felsefesinde her zaman önemli bir yeri olmuştur. Stoacılar göre fizik önemliydi, çünkü onlara göre gerçek olan, kesinlikle "maddî olan"dır. Eflâton'un ideler varsayımına karşı olan bu anlayışa başka bir düşünce daha eklenmiştir: Stoacılar göre; maddî ve somut olan gerçeklik, "canlı" bir bütün oluşturur, tıpkı bir organizma gibi.

Bilgi Anlayışı ve Metafiziği

Stoacılar mantık konusuna, İlkçağda, Aristoteles'ten sonra en fazla katkıda bulunmuş filozoflardır. Onlar, nesnel bir rasyonaliteyi ve akılla anlaşılabilir gerçekliği, ayrı bir idealar dünyasına değil de maddi dünyaya yerleştirmişlerdir. Yalnızca tikellerin, bireysel varlıkların gerçek bir varoluşa sahip olduğunu savunan ve tümelleri salt öznel soyutlamalar olarak gören Stoacılar,

şu halde yalnızca Platon'un aşkın tümel görüşünü değil, Aristoteles'in somut tümel anlayışını da reddetmişlerdir. Stoacıların bilgi kuramı uyarınca, "şu" diye gösterdiğimiz bireysel ve duysal varlıkların algıya ve algıların sonucu olan kavram ve genel idelere dayalı bilgisidir. Bu bilgi anlayışında, bir imge, nesnesinin tam ve gerçek bir kopyası olduğu, bir kavram benzer şeylerin ortak nitelikleriyle uyduğu zaman doğrudur. Fakat Stoacılar, birçok filozof için kabul edilemez olan bir yaklaşımla, algılar ve kavramların doğru ve yanlış olabileceğini söylerler. Buna göre, doğruyu yanlıştan ayıracak bir bilgi ölçütüne ihtiyaç duyarız. Onlar için doğruluk ölçütü, kavrayıcı algı ya da tasarımıdır; yani ruhu, kendisine onay vermeye zorlayan algı, eşdeyişle açık algıdır.

Stoacıların bilgi kuramları gibi, fizik veya metafizikleri de özgün bir öğreti olmanın uzağındadır. Bu konuda Sokrates öncesi doğa felsefesine başvuran Stoacılar, Herakleitos'tan dünyanın ana maddesi olarak ateşle, logos öğretisini ödünç almışlardır.

Tüm maddî varlıklara etki eden bir "**evren ruhu**" vardır. Maddi bir şey olarak tasavvur ettikleri bu evren ruhunu Stoacılar, "**gerçek ateş**" olarak kabul ederler. Ateş en hassas unsurdur ve tüm eşyayı etkisine alma yeteneğine sahiptir. Gerçek ateşten oluşan evren ruhu, evreni bir bütün olarak birleştiren bir güçtür.

Evren ruhu, sonradan tüm canlılarda etkili olan bireysel ruhlara bölünür. Bitki, hayvan ve insanda etkili olan yaşam gücü, gerçekte evren ruhundan kopup ayrılmış olan güçlerdir. Stoacılar evren ruhuna, Herakleitos gibi, "**Logos**" adını verir. Bilineceği gibi logos; "söz", daha genel anlamda, anlamlı ve tutarlı bir cümle demektir.

Tutarlı bir cümle, anlamlı bir söz gibi, evren de anlam ve tutarlılığa sahiptir. Stoacılar tüm evrene egemen olan logos yanında, bir de tek tek varlıklara dağılmış olan ve onlarda etkili olan "Logoslardan söz ederler. Nasıl ki ayrı ayrı canlılarda etkili olan ruh, tek bir evren ruhunun "parçaları" ise, bunun gibi, tek tek insanda bulunan akıl da tek bir "tümel akıl"ın parçasıdır. Aynı şekilde, insan bedeni de evren bedeninin bir parçasıdır.

Bu düşüncelerden Stoacılar şu sonuçları çıkarırlar: Stoacılara göre "**ölüm**", beden ve ruhun, evrenin beden ve ruhuna dönmesidir. Bunun içindir ki ölüm korkulacak bir şey olamaz. Çünkü ölümle, beden ve ruh aslına dönmüş olur. Bir evren ruhu ve bir evren bedeni kabul etmekle, Stoa metafiziği "**panteist**" bir yaklaşım benimsemiştir.

Onlarda Tanrı, maddeden ayrı olan tinsel bir ilke ya da varlık değildir. Tanrı da tıpkı şekil verdiği, etkilediği, eylemde bulunduğu dayanak ya da edilgin ilke gibi, maddi bir yapıdadır. Tanrı, evren düzenine içkin olan, etkin ateştir; bununla birlikte, o aynı zamanda cisimler dünyasını meydana getiren öğelerin kendisinden çıkmış olduğu ilk kaynaktır. Bu öğeler Tanrıdan doğar ve daha sonra yeniden Tanrıya dönerler, öyle ki evrendeki her şey ya ilk ateş -yani kendi içinde ve kendi başına Tanrı- ya da farklı halleri içinde Tanrıdır. Dünya varolduğunda, Tanrıyla dünya arasındaki ilişki, ruhla beden arasındaki ilişkiden farksızdır. Tanrı dünyadan ayrı değildir; dünyanın cismi ya da maddesidir fakat o, daha ince bir maddedir; her tür harekete ve değişik biçimler almaya uygun bir yapıda olmakla birlikte, hareketsiz ve biçimden yoksun olan ilk öğelerin, hareket ettirici ve şekil verici ilkesidir.

Stoacıların panteizminden başka bir sonuç daha çıkar: Onlara göre her şey, ölçülü bir "amaç"a göre yapılmıştır ve bu amaca göre hareket eder. Öncelikle, olan her şey "zorunlu" olarak olur. Bu

evrene zorunluluk hakimdir. Evrende rastlantıya yer yoktur. Ancak bu zorunluluk kendiliğinden bir zorunluluk olmayıp, içten ve canlı bir zorunluluktur.

Bu, tohumdan bir bitkinin yetiştirip meyve vermesi türünden, bir zorunluluktur. Bu canlı zorunluluk tek tek insanların yaşamına da hakimdir. Her insanın kaçınamayacağı, yaşamına zorunlu olarak hakim olan bir "yazgısı" (kader) vardır. Nasıl ki bir tohumun vereceği meyve önceden belirlenmişse insan için yaşamın şekli de önceden belirlenmiştir.

Bunun için insan yazgısını (kader) olduğu gibi kabullenmelidir. İnsanın yazgisından kaçmaya kalkışması tümüyle hatalı ve yanlıştır. Çünkü yazgı, insan yaşamına zorunlu olarak egemendir. İnsanın yazgisından şikâyet etmesi, tıpkı bir meşe ağacının "neden benim meyvelerim palamut da herhangi bir başka meyve değil" diye şikayetçi olmasına benzer. Şikayet etmekle de insan yazgisından herhangi bir şeyi değiştiremez. Bu nedenle insan için tek "ölçülü hareket", yazgisını olduğu gibi kabullenmesidir. Aksi halde, elden bir şey gelmeyeceği için, tümüyle üzüntü ve sıkıntıya düşülecektir.

Bu tutum, özellikle her canlı için kaçınılmaz olan, "ölüm" için gereklidir. Ölüm her canlı için kaçınılmaz, genel bir yazgıdır. Bu nedenle, en genel yazgı olan ölüme karşı koymaya kalkışmak anlamsızdır.

Ahlak Anlayışları

Stoacıların ahlâk görüşlerine temel aldıkları ilke, "doğaya göre" yaşamaktır. Yani insan, bedeni ve ruhu ile bir parçası olduğu evren konusunda bir bilince sahip olmalıdır. Evrenin bütünü içindeki yerini ne kadar kesin olarak belirlerse, o derece uyumlu bir yaşama kavuşur. Stoa ahlâkı aslında, bu okulun fizik anlayışına dayandırılmıştır. Temelde panteist bir görüşe sahip olan Stoa ahlâkı, insanın doğru ve anlamlı bir yaşam sürebilmesi için, öncelikle bu evren içindeki yerini belirlemesini ister.

Buna göre, hayatın amacı olan mutluluk, erdemden yani doğal yaşamdan, doğaya uygun yaşamadan, insan eyleminin doğal yasayla uyuşmasından, insanın iradesinin Tanrının iradesine uygun düşmesinden meydana gelir. Stoacılar için doğaya uygun yaşam, doğadaki etkin ilkeye, insan ruhunun da kendisinden pay aldığı logos a uygun yaşamdır. Erdem, Stoacı etik anlayışına göre biricik iyidir çünkü yalnızca doğaya uygun olan iyidir, insan için de doğaya uygun olan, akla uygun olan eylemdir. İnsan için en önemli erdem bilgeliştir. Bilgelik ise insanın kendisini doğanın ayrılmaz bir parçası olarak görmesiyle ve doğanın seyrine ayak uydurmasıyla elde edilir. İnsan kendisini dünyanın gidişinden sıyrıp ayıramadığına göre, yapılacak en iyi iş dünyanın gidişini olduğu gibi benimsemektir; olup biten her şeyi, tam bir tevekkülle zorunlu ve yararlı kabul etmektir. Nitekim Marcus Aurelius, "Mutluluğunuz düşüncelerinize bağlıdır" demişti; sonradan azad edilmiş bir köle olan Epiktetos ise "İnsanlar olaylar yüzünden değil, o olaylar hakkındaki düşünceleri yüzünden rahatsız olur" diyordu.

Stoacıların din anlayışına da yine bu açıdan bakılmalıdır. Stoacılar halk dinini olumlu karşılar. Ancak onlara göre halk dinindeki birçok Tanrıları önemsememek, bunları, dinin gösterdiği gibi değil de felsefî bir yorumla anlamak gerekir. Söz gelişi eski Yunan dininin en büyük Tanrısı Zeus, Stoacılar göre "Evren ruhu"ndan başka bir şey değildir.

Öteki Tanrılar da "Evren ruhu"nun çeşitli oluşumlarını dile getirir. Stoacıları o dönemdeki halk dini ile buluşturan asıl nokta, onların da halk dini gibi, evrene bir kutsal erdem hâkim olduğuna

inanmalarıdır. Her şeyin evren ruhunca yönetildiğini kabul eden Stoacılar, evrendeki her oluşumun "zorunlu" ve "ölçülü" olduğuna inanırlar.

Stoacıların bu inancı, onları sonunda yüzeysel bir teolojik görüşe götürmüştür. Bu bakımdan Stoa felsefesi bize XVIII. yüzyıl felsefesini hatırlatır. XVIII. yüzyıl felsefesi de insan da dahil olmak üzere, evrendeki her şeyin "mükemmel" olduğunu kanıtlamak ister.

Gerek eski Yunan dininde gerekse Roma dininde "kehanet" (bilinmezi bilmek) büyük rol oynamıştır. Eski Yunanlılar kesilen kurbanlardan, yıldızlardan, rüyalardan geleceği okumaya çalışırdı. Her önemli karar ve uygulamadan önce, özellikle devlete ait konularda, atılacak adımın doğruluğunu anlamak için bazı sembollere başvurulurdu.

Stoacılar kehanete de olumlu yaklaşırlar. O kadar ki, ona bilimsel bir temel kazandırmaya bile çalışırlar. Çünkü onlara göre evrende hiçbir şey tek başına değildir. Her şey birbirine bağlıdır, her şey "bütün" ile ilgilidir. Bu nedenle kurban hayvanlarının bağırsakları, kuşların uçuşu vb. ile ilerde olacak olaylar arasında bir ilişki vardır.

Bunun içindir ki, bunlardan yararlanarak geleceği okuyabilmek mümkündür. Stoacılar astrolojiye de inanırlar, yani yıldızların insan yaşamı üzerinde büyük rolleri olduğu görüşüne katılırlar.

Septisizm

Septisizm; her tür bilgi savını kuşkuyla karşılayan, bunların temellerini, etkilerini ve kesinliklerini irdeleyen, ayrıca aklın kesin bir bilgi elde edemeyeceğini, hakikate erişilse dahi sürekli ve tam bir şüphe içinde kalınacağını, mutlak'a ulaşmanın mümkün olmadığını savunan felsefi görüştür. Septisizm felsefe tarihi açısından çok önemli bir yere sahiptir; zira felsefe tarihi boyunca yerleşik kanılar ve inançları sarsmış, felsefe, bilim ve özellikle din konusunda birçok anlayışın değişmesine ortam hazırlamıştır.

Thales'ten beri ortaya atılan felsefi açıklamalarının çokluğu ve çeşitliliği doğal olarak eleştiriye ve şüpheyi gerektirmiştir. Antik çağ Yunan bilgiciliğinin kurucusu Protagoras tarihte ilk şüphelenen, şüpheci (septisist) düşünürdür. Protagoras "Her şeyin ölçüsü insandır. Her şey bana nasıl görünürse benim için öyledir. Üşüyen için rüzgâr soğuk, üşümeyen için soğuk değildir. Her şey için birbirine tümüyle karşıt iki söz söylenebilir" diyerek tümel (küllî) bir hakikatin var olmadığını, her insanın kendine ait kanaat ve düşünceleri olabileceğini belirtmiştir. Buna göre Protagoras'ın şüphecililiği görelî şüphencilik olarak tanımlanır. Bilgi sorununu sistematik olarak inceleyen ilk şüpheci filozof ise Pyrrhon'dur. Pyrrhon ile birlikte şüphencilik görüşü okullaşmıştır.

Kuşkuculuk (Septisizm) ve Temel Nedenleri

Şüpheci filozoflar felsefe tarihinde, bilginin imkânından şüphe ederek önemli bir yer almışlardır. Bu şüphe, farklı sebeplerden kaynaklanmıştır.

Septisizmi yaratan en önemli neden, büyük bir çalkantının yaşandığı Helenistik dönemde kuşkucuların zihinsel barış ya da dinginliğe erişme umutlarıydı. İnsanların şeylerdeki çelişkiler tarafından şaşırtıldıkları, hangi alternatife bağlanacakları konusunda tereddütte düştüklerini kuşkucular, doğruyla yanlışın, iyiyle kötünün birbirine karıştığı böyle bir çağda bir ruh sükûnetine erişme çabası verip bunun yolunu insanlara da göstermeye çalıştılar.

Ayrıca gündelik deneyimlerimiz, duyularımızın sık sık yanılgıya düştüğünü göstermiştir. Yine geçmişte kabul edilen bazı bilgilerin, bugün apaçık bir biçimde reddedildiği ve çürütüldüğü de bilinmektedir. Yine bilim tarihi, insanların geçmişte doğru olarak kabul ettikleri birçok bilimsel görüşün, bugün artık doğru kabul edilmediğini göstermektedir. İşte bütün bunlar, insanın bilgiye sahip olduğu iddiasının karşısına çıkan ve felsefe dilinde şüphecilik veya septiklik diye adlandırılan bir akımın doğmasına sebep olmuştur.

Pascal, "*Pirenelerin öte yanında (İspanya'da) doğru olan, bu yanında (Fransa'da) yanlıştır*" derken bir başka şüphecilik kaynağına, farklı topluluk veya kültürlerin farklı "doğru" görüşlerine sahip olduğuna işaret etmiştir.

Felsefenin kendisinde her zaman bizzat yapısından kaynaklanan ve "*bir tavır olarak şüphecilik*" diye adlandırabileceğimiz şüpheciliğin yanında, "*yöntem olarak şüphecilik*", "*deney dışı bilgiye ilişkin şüphecilik*" ve "*aşırı şüphecilik*" diye ayırt edebileceğimiz şüphecilik türleri de vardır.

Bir Tavır Olarak Şüphecilik

Felsefenin en önemli niteliklerinden birisi, eleştirel olmasıdır. Felsefe, tarihsel olarak Yunan dünyasında daha önceden mevcut olan dinsel-mitolojik dünya görüşünün bir eleştirisi olarak başladığı gibi her filozofun da kendinden önceki bilgi birikimini sorgulamak ve eleştirmekle işe başladığı bir gerçektir.

Bu anlamda şüphe, bir tavır olarak felsefenin ruhunda mevcuttur. Böylelikle her filozofun *felsefi bir tavır olarak şüpheli* olduğunu söylemek mümkündür. Kant bu tavrı, "gerekçeleri, temelleri olmadığı sürece herhangi bir görüşü, iddiayı kabul etmeme tavrı" olarak tanımlamaktadır.

Septik Felsefe

Septikler tam anlamıyla mutlu olmayı isteyen insanın şu üç soruyu yanıtlaması gerektiğini söylerler: (1) Varolan şeylerin gerçek doğası nedir? (2) Varolan şeyler karşısında nasıl bir tavır almalıyız? (3) Benimsenen tavrın sonucu ne olacaktır?

Pyrrhon septik görüşlerini ifade etmeye, kendisinden önceki felsefenin temel sorusunu oluşturan "gerçekliğin ne olduğu" sorusunu sorarak başlamıştır. Daha bu noktada hem Platon ve Aristoteles'in felsefesinin ve hem de Sokrates öncesi doğa felsefesinin temelinde bulunan, "gerçekliğin, şeylerin doğasının bilinebileceği ve anlaşılabilirliği, dünyanın gerçekte ne olduğunun ortaya konabileceği" kabulünü reddedip, bu arada felsefi spekülasyonun meşruluğunu yadsıyan Pyrrhon'a göre, dış gerçeklik, bilinemez, zira onun bileşenleri birbirinden ayrılmaz. O, şeyler arasında fark bulunmadığını, şeylerin ayırım ve belirleme kabul etmediğini, bize onları kavrama, tanımlama imkânı verecek bir ölçü bulunmadığını söyler.

Görünüşlerin gerisindeki gerçekliğin bilinemeyeceğini söyleyen septikler, insanların yalnızca şeylerin kendilerine nasıl göründüğünü bilebileceklerini, aynı şeylerin farklı insanlara farklı göründüğünü ve bizim bu görüşlerden hangisinin doğru olduğunu, hangi insanın haklı olduğunu söyleyemeyeceğimizi savunan Pyrrhon'a göre, her iddia için birbirlerine çelişik olan iki kanıt ya da düşünce ileri sürülebilir. O, bütün bunların, biz insanların hiçbir şeyden emin olamayacağımızı ve hiçbir konuda kesinliğe ulaşamayacağımızı gösterdiğini, bundan dolayı, bilge kişiye düşen şeyin, görünüşün gerisindeki gerçeklik üzerine konuşmak, varlığın İdealardan ya da madde ve formdan meydana geldiğini söylemek yerine, bu türden anlamsız spekülasyonlardan vazgeçmek ve hiçbir

konuda hüküm vermeyerek, yargıyı askıya almak olduğunu belirtir. Bilge kişi, hiçbir şey hakkında, onun belirli bir şey olduğunu söylememeli, "o böyledir" demek yerine, "bana böyle görünmektedir" ya da "böyle olabilir" demelidir. Septisizm, buna göre, epistemolojik açıdan, hiçbir konuda hüküm vermemek gerektiğini öne sürer. Söz konusu yargıyı askıya alma tavrının (Epokhe) Pyrrhon'a göre, yalnızca teorik değil pratik bir anlamı da vardır. Epokhe, aynı zamanda her türlü değer biçmeden kaçınmak ve dolayısıyla nesnelerin kendisine yönelmiş her türlü istek ve arzudan uzak durmak demektir.

Septik Ahlak

Şeyler arasında bir ayırım gözetmeme, yargıyı askıya alma, hiçbir konuda hüküm vermeme (Epokhe) tavrının sonucunda, ortaya hiçbir şeye değer vermeme, mutlak bir kayıtsızlık ve aldırmazlık, hiçbir şeyden şöyle ya da böyle etkilenmemeyeyle belirlenen bir sükûnet ve ruh dinginliği halinin çıkacağını söyleyen Pyrrhon'a göre, kuşkunun nihai hedefi, tam bir duygusuzluğa karşılık gelen, bu iradesizlik, aldırmazlık ve dinginlik halidir. Ona göre, septik felsefe insanı, bu şekilde mutluluğa götürebilir, zira bu felsefe insana, varlığın bilgisinin olamayacağını göstermekle, bu tür bir bilgiyi, varlık üzerine spekülasyonları anlamsız hale getirir, bilginin imkânsız olduğunu gösterirken de insanı boş kuruntulardan kurtarır.

Ona göre, ölümün ne olduğunu bilmediğimize ve aynı şekilde ölümden sonraki yaşam hakkında bir bilgimiz olamayacağına göre, ölümden hiç korkmamamız gerekir. Çünkü insan bilmediği ve bilemeyeceği şeylerle ilgili korku ve tedirginlik içinde olamaz. Bilgi mümkün olmadığı için insan bilgilenmek amacıyla araştırma yapmaz ve kendisini zahmete sokmaz.

Buradan da anlaşılacağı üzere, görünüşte bilginin imkânıyla ilgili bir öğreti olan ve dolayısıyla epistemolojik bir değer taşıyan Septisizm, Helenistik- Roma döneminin diğer felsefeleri gibi, son çözümlemede pratik, ahlaki bir öğreti niteliğini kazanmıştır. Başka bir deyişle, Pyrrhon'da, kuşku bir amaç değil de ölçülülük, bilgelik ve mutluluğun aracıdır. Onun etiği, amacı mutluluk olan ve mutluluğu da insanın bir şeylere sahip olmasından ziyade, olduğu şeye, belli bir şekilde eylemesine, varolma tarzına, kendi kendisiyle olan ilişkisine bağlayan bir etik anlayışıdır.

Yeni Platonculuk (Plotinos)

Helenistik-Roma döneminde ortaya çıkan sonuncu önemli felsefe akımı, Plotinos (MS 205-270) tarafından kurulmuş olan Yeni-Platonculuktur. Yeni-Platonculuk, yalnızca tarihsel bakımdan değil Hristiyan Orta çağ felsefesiyle İslam felsefesine yaptığı etkiler bakımından da önem taşıyan bir felsefedir. Çünkü dini inancı felsefe yoluyla temellendirmeyi ve açıklamayı düşünen Orta çağ filozofları, özellikle Batı dünyasında, Aristoteles'i keşfedinceye kadar, öncelikle Plotinos'un felsefesine başvurmuşlardır. Plotinos'un felsefesi, bu şekilde kullanılmaya son derece uygun bir felsefedir. Zira Plotinos'un felsefesinde, Platon'dan gelen "öte dünyacı" eğilim, onun felsefenin nihai ve en yüksek amacı olarak gördüğü, Tanrıya yükseliş ya da Bir olanla birleşme sürecinde en tam ve en sistematik ifadesini bulur. Bu nedenle, onunla birlikte, felsefe yalnızca mantık, kozmoloji, psikoloji, metafizik ve ahlaki değil, bir din teorisi ve mistisizmi de içermek durumuna gelir. Daha doğrusu, Plotinos'ta en yüksek bilgi türü Tanrıya ilişkin mistik bilgi olduğu ve mistisizm anlayışını geçmişten gelen spekülasyonlara olduğu kadar, kendi kişisel tecrübelerine de dayandıran filozof, mistik tecrübeyi filozofun en yüksek amacı olarak gördüğü için Plotinos'ta felsefe, felsefe olmaktan çıkarak, bir tür din ya da bir kurtuluş felsefesi haline gelir.

Plotinos'un felsefesini ayrı, özgün ve son derece önemli bir felsefe haline getiren hususların en başında, bu felsefenin gerçekliğin spekülâtif bir tasvirini dini bir kurtuluş öğretisiyle bir araya getirmesi geliyordu. Yeni-Platoncu felsefe, dünyayı tasvir etmekle yetinmeyip, onun kaynağı, insanın bu dünyadaki yeri ve insanların bu dünyada karşı karşıya kaldıkları ahlaki ve manevi güçlüklerin üstesinden nasıl gelecekleriyle ilgili bir açıklama geliştirdi. Kısacası, Plotinos Tanrıyı hem her şeyin kaynağı ve hem de insanların kendisine dönecekleri yer olarak gösteren bir felsefi öğreti geliştirdi. Bu öğretiyi geliştirir veya ortaya koyarken, Stoacıların, Pythagorasçıların, Epikürosçuların ve Aristotelesçilerin sadece yetersiz değil fakat bir yandan da hatalı olduklarına inandığı görüşlerini analiz edip, en nihayetinde reddetti. İtirazlarının en başında ise bütün bu düşünce okullarının ruhun doğasını kavrayamamaları gerçeği gelmekteydi.

Buna göre Stoacılar insan ruhunu maddi bir cisim, bir nefes olarak tanımlamışlardı. Materyalizme bağlanmış okullar olarak Epikürosçuların da Stoacıların da ruhun beden karşısındaki bağımsızlığını kavrayamadığını savunan Plotinos'a göre, Pythagorasçılar da ruhun bedenin ahenk veya uyumu olduğunu öne sürmüşlerdi. Demek ki bedende ahenk olmadığı zaman, insanın ruhu da olamayacaktı. Aynı şekilde Aristotelesçi insan varlığının formu olarak ruh anlayışına da karşı çıkan Plotinos, bu tarihten sonra, sistemini birtakım denemeler halinde kaleme almaya koyuldu. Yayımlanması amacıyla değil de onun yakın dostları ve öğrencileri tarafından okunması için yazdığı bu denemeler, daha sonra öğrencisi Porphyros tarafından dokuzar bölümden oluşan altı kitap halinde tasnif edildi; eser, bundan dolayı "dokuzluklar" anlamına gelecek şekilde, **Enneadlar** adıyla bilinir.

Kendisine Platonculuğu rehber edinen Plotinos, ustanın Devlet adlı diyalogunda yer alan İyi İdeasıyla ilgili görüşlerinden yola çıktı ve Platon'un İyi İdeasını Tanrılaştırdı. Platon, bir yanılla akılla anlaşılabilir İdealar dünyası, diğer yanılla da maddi, duyuşal dünyadan meydana gelen iki dünyalı metafiziğinde, varolan her şeyin bir anlamda ereksel nedeni, İdeaların varlık sebebi olarak, İdealar dünyasının üstünde yer alan İyi İdeasından söz etmişti. Söz konusu İyi İdeasıyla güneş arasında bir analogi kuran Platon, İyi İdeasının varlık ve bilginin ötesinde olduğunu öne sürmüştü. Buna göre, varlığa aşkın olan İyi İdeası, ne matematiksel bilgiyle ne de diyalektik yoluyla bilinebilir. Bilginin de ötesinde olan İyi İdeası, bir tür sezgiyle, matematik ve diyalektikle uzun yıllar boyunca uğraştıktan sonra, ruha düşecek bir kıvılcımla, aydınlanma yoluyla kavranabilir.

Varlık Anlayışı

Plotinos'a göre, Tanrı, varlığa o derece aşkındır ki O'nun hakkında söyleyeceğimiz her şey, cansız varlığı ya da insan varlığını betimlerken ve açıklarken kullandığımız her niteleme, yalnızca O'nu sınırlamaya yarar. Bu nedenle, Tanrıya, iyilik, güzellik, düşünce ve irade yükleyemeyiz, zira bütün bu nitelikler Tanrı için bir sınırlama ve dolayısıyla bir eksikliği ifade eder. Başka bir deyişle, O'nun ne olduğunu değil, ne olmadığını söyleyebiliriz. Buna göre, O'nu Varlık olarak tanımlayamayız çünkü varlık düşünülebilir olan bir şeydir; düşünülebilir olan bir şey ise düşünen özne ile düşünülen nesneyi gerektirir ve bu durum bir ikiliğe yol açar. Tanrıyı, Plotinos'a göre, düşünen bir Varlık olarak tanımlayamayız çünkü düşünme faaliyeti, düşünen ile düşüncüyü gündeme getirir. Tanrının düşündüğünü ve istediğini söyleyemeyiz zira bu, O'nu düşündüğü ve istediği şeyle sınırlamak olur ve O'nun mutlak bağımsızlığına zarar verir. Bu durumda, Tanrı hakkında, yalnızca O'nun bir, bölünemez, değişmez, ezeli-ebedi olduğunu, varlığın ötesinde bulunduğunu, kendi kendisiyle hep aynı kaldığını, O'nun için geçmiş ya da gelecekte söz edilemeyeceğini söyleyebiliriz.

Hal böyle olduğuna göre, Tanrı dışında kalan varlıklar, maddi dünya nasıl açıklanabilir? Bu dünya, Plotinos'a göre, Tanrı tarafından yaratılmış olamaz çünkü yaratma bir eylemdir ve her eylem bir hareketi ya da değişmeyi gerektirir; oysa Tanrı değişmez. Yine, yaratma bilinç ve iradeyi gerektirir fakat bunlar da Tanrı için bir sınırlamaya işaret eder. Öte yandan, özgür bir yaratma eylemi, Tanrının mutlak bir yetkinlik ve dinginlik halinden çıkması, O'nun kendi kendine yetememesi anlamına gelir.

Fakat Plotinos bunu da kabul etmez. O, işte bu noktada bir kez daha Platon'dan yararlanır, onun İyi İdeasıyla güneş arasında kurduğu analojiyi kullanır. Başka bir deyişle, varolanları açıklayabilmek için Tanrının özgür yaratma faaliyetine başvuramayan Plotinos, bir tür **sudur**, öğretisi geliştirir.

Asıl işlevi, Tanrı ve "yaratıklar" arasındaki mesafeyi azaltmak olan bu öğretiye göre, varolan şeyler Tanrıdan, ışık kaynağı olan güneşten nasıl çıkıp yayılıyorsa, öyle çıkıp yayılır, sudur eder. Tanrı var olan her şeyin yetkin kaynağı ve varlık nedenidir. Bununla birlikte, nasıl ki ışık ışınları güneşe eşitlenemezse, aynı şekilde var olan şeyler de Tanrıya eşitlenemez, Tanrıyla bir ve aynı olan şeyler olarak görülemez. Tanrı, ona göre, bu sudur süreci boyunca değişmeden, azalmadan ve hareket etmeden kalır.

Plotinos, söz konusu anlayışa, özgür yaratma eylemine olduğu kadar, panteist bir Tanrı anlayışına da karşı çıkar. Tanrının varolan şeyleri hiçten özgür bir şekilde yaratmasına, bunun Tanrıda bir değişmeye yol açacağı, Tanrının sükûnetini ve kendi kendine yetme halini bozacağı gerekçesiyle karşı çıkan Plotinos, Tanrının kendisini bölerek, bireysel yaratıklara aktarmasını da kabul etmez. Sudur metaforuyla anlatılmak istenen, teist bir görüşle panteist bir görüş arasında tutulan söz konusu orta yoldur. Plotinos, buradan da anlaşılacağı üzere, sudur anlayışıyla, Tanrının, ilk ilkenin mutlak gücünü ve mutlak bağımsızlığını korumak ister. Bu anlayışta, Neden ya da ilk ilke, panteist bir anlayışta olduğu gibi, esere içkin değildir, sonuç ya da üründe kaybolmaz. Sonuç, yani varolanlar Nedeni sınırlamadığı için Tanrının mutlak bağımsızlığı ve yetkinliğine zarar gelmez. Eserin Tanrı için hiçbir önemi ya da değeri yoktur; Tanrının maddi varlık alanına bağımlılığı yoktur fakat maddi varlık alanı, varoluşunu Tanrıya borçlu olduğu için O'na zorunlu olarak bağımlıdır. Buna göre, yetkin olan yetkin olmayandan tümüyle bağımsızdır ama yetkin olmayan, kendisinden türediği yetkin güce tabidir.

Bu anlayış, bütün bir Orta çağ felsefesine damgasını vuran bir varlık hiyerarşisi, daha doğru bir deyişle, değere dayalı bir varlık hiyerarşisine yol açar. Nasıl ki varlıklar güneşe, ışık kaynağına yakın oldukları ölçüde aydınlık içinde olup, güneşten uzaklaştıkları ölçüde karanlığa gömülürlerse, aynı şekilde Plotinos'un Tanrıdan başlayan sudur sürecinde varlıklar, Tanrıya yakın oldukları ölçüde değerli ve yetkin, Tanrıdan uzak oldukları ölçüde değersiz ve kusurludurlar. Bu değer ya da varlık cetvelinin tepesinde yetkin Tanrı vardır; cetvelde aşağılara doğru indikçe, yetkin olandan yetkin olmayana, değişmezlikten değişmeye, birlikten çokluğa ve nihayet, tinsel olandan maddi olana doğru bir gidiş söz konusu olur. Buradan da anlaşılacağı üzere, Plotinos'un varlık hiyerarşisinin en alt noktasında, Tanrının en uzağındaki varlık, mutlak yokluk ve yoksunluk olarak madde bulunur.

Kurtuluş Kuramı

Plotinos, tıpkı diğer Yunan filozofları gibi, insan varlığının biri ruh, diğeri beden olmak üzere, iki öge ya da bileşenden meydana geldiğini öne sürer. Bu anlamda, o düalist bir filozoftur. Bununla birlikte, Plotinos söz konusu iki gerçeklikten, maddi ve tinsel gerçeklikten ya da beden ve ruhtan,

yalnızca ruhun ötsel ve Tanrısal olduğunu, bedenın ölüp gittiğı yerde, ruhun ölümsüzlüğüne inandığı, yani ikisini aynı düzey ve değerde olan bileşenler olarak görmediğı için radikal bir düalisttir.

Söz konusu iki bileşenden insan ruhu, Dünya-Ruhunun bir parçasıdır, Dünya-Ruhundan çıkmıştır. İnsan ruhu, Plotinos'a göre, bileşik insan varlığını meydana getirmek üzere, bir beden içine girmezden önce, gizemli bir sezgi faaliyetiyle, ezeli-ebedi olan Nousu temaşa etmekteydi. Dünya-Ruhunun bir parçası olan insan ruhu şu halde, başlangıçta maddenin kirinden bağımsız olarak, bedenden ayrı bir biçimde varolmakta olup, varlık kaynağına yönelmiş durumdaydı. Bununla birlikte, o daha sonra, kısmen Dünya-Ruhunun maddeye biçim ve düzen verme arzusunun, kısmen de maddenin, duysal yaşamın kaçınılmaz etki ve çekiciliğinin bir sonucu olarak, duysal-dünyaya, özüne aykırı düşen maddi varlık alanına düşmüştür. Başka bir deyişle, Plotinos için bireysel ruhun düşüşü, bedenın Ruhun yaşamına katılması anlamında, bedenle Ruhun birleşmesidir. Bu, Ruhun faaliyetinin sınırlanması anlamına geldiğı, onun etkinliğinin evrensel olmaktan çıkarak, salt kendisine katılan bir bedenle ilişkisi demek olacağı için kötü bir şeydir. Bu nedenle bireysel ruha düşen, entelektüel yükseliş, maddeyle değil de Tanrıyla birleşmedir.

Plotinos, bu şekilde tanımladığı ruhun kurtuluşuyla ilgili bir öğreti geliştirmiştir; söz konusu öğretilinde, insan ruhunun Tanrıyla birleşmeye yükselişinin güç ve zahmetli bir iş olduğunu söyler. Ona göre ruh için kurtuluş, onun bedenın, maddenin kirinden kurtularak saflaşması, kendisinin ve tüm varlıkların yüce ve ilk kaynağına yükselmesi ve Tanrıyla birleşmesidir. Bu yükseliş kişinin ahlaki ve entelektüel erdemler geliştirmesini gerektirir. Burada önemli olan, duysal dünyadaki şeylerin ve bedenın, ruhun daha yüksek amaçlarını gerçekleştirmesine engel olmasını önlemektir. Plotinos'a göre, ruhun felsefedeki entelektüel faaliyete yükselebilmesi için önce dünyadan ve onun maddi değerlerinden vazgeçilir. Kişi, öncelikle kendisini sağlam ve doğru düşünme bakımından disipline etmelidir. Bu tür bir düşünme, kişiyi bireyselliğinin üstüne yükseltir ve varlıklara ilişkin bilgi yoluyla, insanın kendisini, dünya düzeninin kavramasını ve her şeyin Tanrının eseri olduğunu görmesini sağlar. Başka bir deyişle, ruhun kurtuluşuna, Tanrıya yükselişi ve Bir'le birleşmesine giden yolda, ahlaki erdemler kadar teorik ya da entelektüel değer ve erdemler önemli bir yer tutar. Hatta Plotinos, bu yükseliş sürecinde, ahlaki öge ve uygulamanın, kuramsal ya da entelektüel ögeye tabi olduğunu söylemiştir.

Bununla birlikte, Tanrıyla birleşme yolunda, ruhu harekete geçiren ilk ve temel güç, aşktır. Buna göre, tinsel aşk, akılcı aşk ve irrasyonel aşk olmak üzere, ruhun üç kısmına uygun düşen, üç ayrı aşk vardır. Bunlardan örneğın irrasyonel aşk insanı duysallığa gömerken, tinsel aşk tanrılaştırılabilir. Plotinos'a göre, yükseliş yolunda, aşkın itkisiyle atılan ilk adım, ruhun arındırılmasıyla ilgilidir. İnsan ya da insan ruhu, burada, kendisini bedenın baskısından ve duysaların etkisinden kurtaran bir arınma süreci içine girer ve çileyle düzene giren bir yaşam sürerek, dört temel erdemi hayata geçirir.

Bundan sonraki aşama olan ikinci aşamada, ruh duyu algısından tümüyle uzaklaşır, saf düşünce faaliyeti içinde bilim ve felsefeyle uğraşarak, yüzünü Nousa döner.

Bundan sonraki aşama, ruhu bilim ve felsefenin, saf düşüncenin ötesine, Nousla birleşmeye götürür. Bununla birlikte, bu sonuncu aşama bile, burada ruh halâ ben bilincini koruduğundan dolayı, nihai ve en yüksek aşama için bir hazırlık olmaktan öteye geçemez. Sonuncu ve en yüksek

aşamada ise ruh, her türlü ayrılık ve ikiliğin ortadan kalktığı bir birlik, mistik bir vecd hali içinde, Tanrıyla birleşir.

Kaynaklar

Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi, Say Yayınları, İstanbul 2009.

Karl Vorlander, Felsefe Tarihi, çev: Mehmet İzzet, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.

Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990.

Ernst von Aster, İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi, Uyr.: Vural Okur, İm Kitapları, İstanbul 2005